

DEEL I

UIT DE KERKGESCHIEDENIS VAN GARIJP

1.1 DE EERSTE CHRISTENEN

Hoe lang er nu precies christenen in Garijp wonen, is moeilijk te zeggen. Oude boeken die iets over deze periode van Garijp zouden kunnen vertellen, zijn niet bewaard gebleven. Wel kan er veel opgemaakt worden uit geschriften die over de wijde omgeving van het dorp handelen. We weten, dat Bonifatius in het jaar 754 in de buurt van Dokkum preekte. Uit oude akten is ook bekend, dat de Duitse kloosters Fulda en Werden in het jaar 940 uitgestrekte bezittingen hadden in Friesland. Uit de bewaard gebleven aantekeningen van Hadamar, abt van het klooster Fulda, weten we dat deze kloosterorde in het jaar 940 onder andere bezit had in Wartena.

Wartena was rond het jaar 1200 zelfs hoofdplaats van een kerkelijk deelgebied; een decanaat. Met enige voorzichtigheid kunnen we dus wel aannemen, dat ook Garijp in de vroege middeleeuwen tot het christendom bekeerd is. U bent de woorden abt en klooster al tegengekomen; de eerste christenen in ons dorp waren rooms katholiek. Pas veel later zou de hervormde kerk ontstaan, en nog weer later de gereformeerde kerk. Helaas valt er over de vroegste tijden verder niet veel te vertellen, daar de bronnen hierover zwijgen. Wel weten we, dat er rond 1150 kerken zijn gebouwd in de omliggende dorpen Earnewoude, Suameer en Suawoude. Siegerswoude is nu een buurtschap, maar was vroeger een dorp dat groot genoeg was om een eigen parochie te stichten. Rond 1150 werd ook daar een bakstenen kerk gebouwd. (n.b. er is ook wel zandsteen gevonden, dus helemaal zeker is dit niet!)

1.2. DE EERSTE KERK IN GARIJP

De eerste stenen kerk in Garijp werd waarschijnlijk rond elfhonderd gebouwd. Dat jaartal is niet in oud geschrift te vinden, maar kan worden opgemaakt uit puur praktische en 'keiharde' gegevens: de stenen waaruit het gebouw was opgetrokken. De eerste kerk in ons dorp werd gebouwd van tufsteen. Dat is bekend omdat deze pas in 1838 werd afgebroken. Deskundigen weten dat deze steensoort na 1150 niet meer werd gebruikt. Bouwers gingen na 1150 over op 'alde friezen', dikke rode bakstenen. De kerk moet dus wel voor 1150 zijn gebouwd, omdat tufsteen na die tijd niet meer in grote hoeveelheden gebruikt werd. Een studie naar de verkaveling (indeling) van de percelen land rondom Warga bevestigen dit bouwjaar van 1100. De Lange Meer, het kanaal langs de snelweg naar Leeuwarden, is in de twaalfde eeuw gegraven. Zoals gebruikelijk in die tijd, richtte men zich bij het indelen van het land op een hoog punt in de omgeving. Bij de aanleg van het kanaal, richtte men zich op de kerktoren van Garijp. Die moet er dus in diezelfde tijd al gestaan hebben. Het is overigens nog maar de vraag of deze tufstenen kerk echt de eerste kerk in het dorp was. Immers rond 940 was er al duidelijk kerkelijk leven in de omgeving. Aangenomen mag worden dat ook in Garijp zo geweest is. Het is het meest waarschijnlijk dat er al voor 1100 een parochie was, die voor de erediensten een houten kerk gebruikte. Van deze kerk zijn geen 'bewijsstukken' overgebleven.

1.3. DE LATE MIDDELEEUWEN

Uit de periode rond 1550 zijn er meer geschriften bewaard gebleven, waarin de kerk van Garijp genoemd wordt. Hierdoor komen we gestaag meer aan de weet over de voorganger van de

huidige Nederlands Hervormde kerk. In het jaar 1542 werd er bijvoorbeeld een lijst opgemaakt van de kerkelijke bezittingen in onder andere ons dorp. Uit deze zogenaamde Beneficiaalboeken weten we iets meer over de economische grondslag van de toenmalige kerk. Anders gezegd: waaruit bestonden de inkomsten van de kerk, en waar werden ze voor gebruikt. De hoofdinkomsten kwamen voor het grootste deel uit de verhuur van land. Sterker nog, een dorp kreeg van de bisschop pas toestemming om een kerk op te richten als er genoeg land was om gebouw en pastoor te onderhouden. Was men eenmaal zo ver, dan breidden de bezittingen zich meestal gestaag uit, door schenkingen van gelovigen.

1.4. HAD SINT PETRUS GROND IN GARIJP?

Het kerkbezit van de Garijper kerk was, naar goed middeleeuws gebruik, opgedeeld tussen Patroon, Pastorie en Vicarie. Ieder stuk kerkgrond had zijn eigen doel.

1.4.1 DE PATROON

Onder de patroon werd de beschermheilige van het dorp verstaan; in Garijp was dit Sint Petrus. Zuiver juridisch gezien had deze heilige dus bezittingen in Garijp! De opbrengst van de verhuur van dit bezit werd gebruikt om het kerkgebouw te onderhouden. Ook de armen in het dorp werden van dit geld ondersteund. Hoeveel bezit had St. Petrus in Garijp? We citeren de eerder genoemde beneficiaalboeken:

"In den eersten, een saete, daer eenen Jelle Foppezoon op woent, daer toe behoerende omtrent negen pondemaeten saedlandt ende derthien grasland, ende omtrent negen mat meeden, gelt jaers 6 1/2 florenen te huyr" Verder bezat de patroon negen roeden witveen;"d welck daer nu van geen groote incompste", en drie stukken weiland "gelegen recht by den kercke".

Een saete is een boerderij. Een pondemaat is 0,367 hectare, een mat is een stuk grasland, dat een geoefende maaier in een dag kon maaien: = +/- 0,55 ha. Saetland is bouwland, mieden bestaan uit laaggelegen stukken grasland, die meestal alleen gemaaid werden. Van een roede is minder makkelijk de maat aan te geven. En nu we toch oude maten aan het verklaren zijn: een ljppestal is een stuk akkerland, dat men met een 'lopen'(=83,3 liter) rogge kon bezaaien.

1.4.2. DE PASTORIE

Van de pastoriebezittingen werden de pastoor en zijn vrouw (in die tijd heel gewoon), onderhouden. Dit bezit bestond uit een huis met erf, 16,5 pondemaat saetland, 10 gras en 40 mad mieden, die in 1542 samen dertien gouden florenen rente per jaar opleverden. Daarnaast kreeg de pastoor van elk huis ieder jaar een vierdedeel rogge en een vergoeding voor missen die aan het zielenheil van een gestorvene werden opgedragen.

(een 'gras' wil zeggen, dat men het recht had om een koe op de gemeenschappelijke dorpsgrond, het meenschar, te laten grazen).

Op de pastoriegrond rustte de plicht, om de 'tijnje' tussen Garijp en Wartena te onderhouden. Dit was een doorwaadbare plaats met een stenen of houten vloer. (Hij lag op de plek, waar nu ongeveer de Fonejagt brug ligt). Dit kwam vaker voor. Op de Stûken lag ook 100 pondemaat land waarop de verplichting rustte de Bergumer Dam te onderhouden. Deze grond, en dus de verplichting tot onderhoud, lag bij de monniken van het Bergumer klooster.

1.4.3. DE VICARIE. Uit de bezittingen van de vicarie kon men een hulppastoor onderhouden,

priesteropleidingen betalen of extra missen laten lezen. Als inkomstenbron had men een vicarie huis, 7,5 pondemaat saetland, 10 gras en 34 mad mieden. Naast deze bezittingen hadden de pastorie en de vicarie nog een 'legaat'. Een zekere Vrouck Hermande had in haar testament laten vastleggen dat beide een gouden floreen rente per jaar zouden krijgen uit "Popkema saete, leggende by Leeuwarden op Nyelandt". Deze boerderij van 40,5 pondematen en 21,5 koegangen lag volgens Meindert Schroor onder de buurtschap Bilgaard (naast de kinderboerderij!) en was genoemd naar Fedde Gerkezoon Popkama.

Dat kerkbezittingen niet alleen voor bovengenoemde doelen werden gebruikt, blijkt uit het volgende. Over het bovengenoemde legaat van Vrouck Hermande wordt vermeld, dat men dit recht had verkocht, om Ruurt en Wierdt, zonen van de Garijper herenboer Joutte Schroetsma, vrij te kopen! Deze mannen waren Gelders gezind (tijd van Grutte Pier!) en daarom door de Leeuwarders gevangen genomen.

Tot slot: waar lag de kerkgrond? Alleen de ligging van de pastoriegrond is mij bekend. Deze omvatte een rechte strook land tussen loonbedrijf Pebesma en de kerk. De strook begon bij de Wijde Ee, en eindigde bij het voormalige meertje 't Broek. Een tweede stuk pastoriegrond lag op de Stûken.

DEEL II

UIT DE KERKGESCHIEDENIS VAN GARIJP

2.1. DE OPENBARE TAKEN VAN DE KERK IN DE MIDDELEEUWEN

In de vorige aflevering is verteld, dat er uit de tijd van voor 1500 weinig bekend is over het kerkelijke leven in Garijp. We hebben we het al gehad over de inkomstenbronnen van de kerk. Daarbij werd al gezegd, dat de kerk onder andere de tijnje (doorwaadbare plaats) naar Wartena moest onderhouden. De kerk had naast zijn geestelijke taken nog een groot aantal andere Functies. We noemen er een paar.

Onderhoud van de armen

In onze tijd vormen sociale voorzieningen een taak van de overheid. Tot het begin van deze eeuw werd deze taak voor het grootste deel door de kerk waargenomen. In 1580 was de kerk in Garijp genoodzaakt vijf keer zoveel geld uit te geven "to onderhoud van d'rutereren"(arme kleine boeren),als ze binnen kreeg!

In het jaar 1779 waren er kennelijk zoveel armen in Garijp, dat de kerk zich genoodzaakt zag, aan de staten van Friesland toestemming te vragen, om een speciale 'armen'belasting te mogen heffen. De staten verleenden deze toestemming voor acht jaar.

Het kerkgebouw

Vaak werd het kerkgebouw gebruikt om recht te spreken (door de dorpsrechter en zijn 'bijzitters'). Door middel van de klok kon men de weerbare mannen oproepen, als er gevaar dreigde. Ook de stemmingen over dorpsaangelegenheden vonden vaak in het kerkgebouw plaats. Omdat er nog geen krant bestond, werden tot in de vorige eeuw na de kerkdienst de officiële mededelingen gedaan; zodat men wist wanneer een stuk weg onderhouden moest worden, of wanneer de belasting betaald moest worden. Zo is er uit 1825 nog een stuk bekend, waarin staat, dat Sjoerd Andries Teyema, onderwijzer te Garijp volgens oud gebruik in de kerk afkondigde, dat de onderhoudsplichtigen van "de Garijper binnen en buiten tijnje hooyweg"(de oude weg Garijp Wartena) deze moesten repareren en onderhouden.

De notaris

Binnen de dorpsgemeenschap van Garijp, maar ook daarbuiten vervulde de pastoor vaak de taak van notaris. Belangrijke overeenkomsten werden door hem op papier gezet, of namens het dorp door hem ondertekent. Wat is hierover bewaard gebleven? Helaas niet veel. In de archieven komen we maar een paar oude akten tegen waarin de pastoor van Garijp voor komt. Het eerste stuk is in 1419 gedateerd. In dat jaar vragen de dorpen Hardegarijp, Bergum, Eestrum, Oostermeer, Garijp, Tietjerk en Suawoude aan de bisschop van Utrecht, om een 'seendstoel' (kerkelijke rechtbank) in Bergum. Voor die tijd moesten ze hiervoor naar Leeuwarden. Waarom Bergum? Omdat hier in die tijd een groot klooster stond, en het reizen naar Leeuwarden erg moeilijk was geworden. Waarom dit zo moeilijk was geworden vermeld het stuk niet. We vermoeden, dat de oude reisroute; die vanaf Garijp over Suawoude liep, en vandaar over Lytse Geast naar Huizum, (via een aantal overzetten en doorwaadbare plaatsen), door daling van de bodem en stijging van het waterpeil te nat werd. In 1531 werd er namelijk onder leiding van de Garijper grietman Feike (of Foeke) Schroetsma een nieuwe weg tussen Leeuwarden en Rijperkerk aangelegd: de Zwarte Weg. Deze verving de oude route over Lytse Geast. Een andere redenen zou kunnen zijn, dat er nog al wat kleine oorlogjes werden uitgevochten. Dit maakte het

reizen er niet veiliger op. Verder weten we uit een oude akte, dat in 1447 Petrus pastoor was in Garijp en in Siegerswoude. Deze buurtschap was eerder een zelfstandige kerkgemeenschap geweest met een eigen kerk en later zelfs een klooster.

2.2. VAN ROOMS KATHOLIEK NAAR PROTESTANT: DE REFORMATIE

Uit de schoolboekjes weten we, dat er na 1500 steeds meer mensen kwamen die zich afvroegen, of de rooms katholieke kerk wel de juiste leer verkondigde. Ook in Friesland. Zo begon de pastoor van Witmarsum, Menno Simons, ideeën te verkondigen, die niet met de rooms katholieke leer overeenkwamen. Hij was echter zeker niet de enige, die kritisch stond tegenover de ingeslopen wantoestanden en machtsmisbruik van de r.k. kerk. Om de aantasting van zijn gezag in Friesland een halt toe te roepen, besloot de paus in 1559, om van Leeuwarden een bisschopsstad te maken. De nieuw te benoemen bisschop 'kreeg' als inkomstenbron onder andere de bezittingen van het Bergummer klooster toegeschoven. Niet alleen de Staten van Friesland verzetten zich tegen deze maatregel, ook een groot deel van de roomse geestelijkheid hier had hier bezwaar tegen. De benoemde bisschop, de eerste bisschop van Friesland, Remigius Dirutius uit het Belgische Leuven, is dan ook nooit aangekomen!

MOORD IN DE GARIJPER KERK?

In 1569 waren de Spanjaarden, onder leiding van Alva, er in geslaagd, om hun gezag over Friesland weer zo te verstevigen, dat ze daadwerkelijk een bisschop konden benoemen. Dat werd Cunerus Petri, geboren in het Zeeuwse dorpje Duivedijke. Hij nam zijn intrek in het huis van de abt van het Bergumer klooster, dat aan de Leeuwarder Tweebakmarkt stond (nu Provinciehuis). Uit oude analen is bekend, dat de bisschop van Leeuwarden op 8 september 1573 Garijp bezocht, om de kerk opnieuw in te wijden. Deze was namelijk door 'bloedstorting' ontheiligd. Is er in de tijd van de hervormingen iemand in de kerk om het leven gebracht?

We zouden het haast denken. Naar de oorzaken en omstandigheden kunnen we helaas alleen maar gissen. Maar bisschop of geen bisschop; in 1581 was de hervorming definitief een feit. De toenmalige pastoor van Garijp, Thomas, ging niet zoals vele andere geestelijken over naar het nieuwe geloof. Hij week uit naar Groningen, waar hij in 1581 stierf. Zijn opvolger, en daarmee de eerste dominee van Garijp, is waarschijnlijk ds.Haye Watzes geweest, die tot 1602 deze gemeente diende. In dat jaar werd hij "vermits syn ouderdom ende hardthorigheyt" ontslagen.

DEEL III**UIT DE KERKGESCHIEDENIS VAN GARIJP****DE KLOK HOREN LUIDEN...**

Is het tussen 1580 en 1628 stiller dan normaal geweest in Garijp? In eerste instantie denk ik van wel. Er is namelijk in deze periode waarschijnlijk geen klokgeluid te horen geweest in ons dorp. Wat de reden daarvoor was? Laten we maar bij het begin beginnen..

De klok, die we dagelijks een aantal keren vanuit de toren van de Nederlands Hervormde Kerk kunnen horen, stamt uit 1628. In dat jaar werd de klok in opdracht van de Ubelus Schoning "dienaar des godliicken wordts" en de kerkvoogden Hedser Minnes en Sieurd Ubles, gegoten door Andreas Obertin. Dit was een rondreizende klokkengieter uit de Franse Elzas. Hij heeft de klok waarschijnlijk ter plekke vervaardigd. De vraag is nu; wat is er met de oude klok gebeurd? Er ging wel eens een klok kapot door het luiden, maar dat was hier niet het geval. In het "Register van geestelijke opkomsten van Oostergo" uit 1581 komen we de 'oude' klok tegen. In dat jaar vermelden de kerkvoogden van Garijp; Jowke Harmes, Epe Sioerdz en Fedde Oogesz, dat er "vijftien dalers zijn betaald, verteert by 20 mannen ontrent int halen van dklocke, dar Jan Lamberts byquam".

(Deze Jan Lamberts was volgens Klaas Jansma een Leeuwarder koopman.) Dorpsrechter Kempo Sioerdz (Wiarda) kan hiervan een "quitantz' laten zien. Wat was er gebeurd? Ten tijde van de opstand tegen Spanje werden er in diverse gewesten van de Verenigde Nederlanden klokken gevorderd ten bate van de oorlogsinspanningen. Op 30 juni 1580 besloten de Staten van Friesland per plaats alle klokken -op een na- te verwijderen, "omme die geconverteerd te werden totte gemeene zaecke". Ze werden dus ingevorderd, om er kanonnen van te laten gieten!

Blijkbaar verwachtte men verzet bij het ophalen van de klokken. Want men vond het nodig, om in het besluit de volgende zinsnede op te nemen: "zo eenige gemeente dien niet zal willen laeten volgen datmen die opkosten vanden onwilligen zal doen haelen met soldaten".

Van deze ingevorderde klokken kochten de Staten van Friesland op 15 november 1580 vier stukken geschut bij Nicolaas Erix uit Amsterdam. Hiermee is het verhaal niet af. Je zou denken, dat de oude klok van Garijp in 1580 is omgesmolten tot kanon. Dit is echter niet het geval. Er hangt namelijk een klok uit 1490, gegoten voor "de gamaghen in Garijp" (de gemeente) in de kerktoren van de Zuid-Deense plaats Bedsted! De gieter die de gevorderde klokken opkocht, of de twintig mannen die de klok uit de toren hebben gehaald, handelden niet volgens het statenbesluit. Waarschijnlijk zijn het de 'klokkenhalers' geweest, want een kanon was in oorlogstijd meer waard dan een klok.

Wat staat er op de oude Garijper klok die nu in Bedsted hangt?

HERMAN ANNO DOMINI MCCCC LXXXX MARIA BIN ICK GHEHETEN
DE GAMAGHEN IN GARYP LETEN MY GHETEN HEER IETTIC
PERSONNE IN GARYP ENDE RENNERT ENDE SIBREN ENDE IOUTA
KERK VOGHE DEN WEREN HERMAN MI GOET.

Op de flank staat Maria met kind afgebeeld, met in haar aureool AVE MARIA .Daarnaast staat Nicolaas afgebeeld met in zijn aureool S NICOLAUS.

De meeste zaken zijn makkelijk te verklaren. De klok is gegoten door Herman. Rennert is misschien de grootvader van Rennert van Solcama, die in 1596 volgens de " Decretale Verkopeningen" op de Doumastins bij Garijp woont. Ioutta is bijna zeker Jouwta Schroetsma, die volgens Spahr vd Hoek tussen 1482 en 1487 grietman van Tietjerkstradeel was. De andere namen kan ik (nog) niet thuis brengen. Wel is het vreemd, dat de klok aan Sint Nicolaas opgedragen is, terwijl de patroon van Garijp Sint naar men beweerd Petrus is! Maar goed. Is deze klok uit 1490 de eerste klok van Garijp? Nee,

zeker niet. De huidige Nederlands Hervormde kerk werd in de vorige eeuw gebouwd. Voordien stond er op de zelfde plaats een oude tufstenen kerk. Als men beseft dat de laatste tufstenen bouwwerken rond het jaar 1150 werden gebouwd –daarna werd baksteen gebruikt- kan men zich voorstellen, dat deze klok een voorganger heeft gehad. Sta er maar eens bij stil, als je de klok van 1628 ieder uur weer hoort slaan.

DEEL IV**UIT DE KERKGESCHIEDENIS VAN GARIJP****HET KERKGEBOUW, DE PASTORIE EN HET KERKHOF**

Enige jaren geleden is het Nederlands Hervormde kerk weer eens van nieuwe voegen voorzien. Dit is uiteraard niet de eerste keer. We zullen eens proberen, om een (lang niet compleet!) overzicht te geven van eerdere veranderingen aan het kerkgebouw. Dit wordt gevolgd door enige bemerkingen over pastorie en kerkhof.

4.1. EEN GRATIS KERKTOREN, EN GELD TOE!

In het eerste stukje is al geschreven, dat het kerkgebouw, dat er nu staat in 1838 gebouwd is. U kunt hierover een gedenksteen boven de ingang vinden. Naar verluidt is de voorganger in deze tijd door brand verwoest. Over de bouw van de tegenwoordige kerk werd indertijd verteld, dat de afbraak van de "oude stompe toren" zo veel geld opleverde, dat men de nieuwe scherpe er ruimschoots van betalen kon. Hoe dit mogelijk is? De oude toren was gebouwd van tufsteen. Dit werd, naar men beweerd, in de vorige eeuw gebruikt om er tras van te maken: fijne specie waarmee je kelders waterdicht kon krijgen van te maken. Maar laten we bij het begin beginnen. De oudst bekende kerk, zoals afgebeeld op de tekening van J. Stellingwerf uit 1722, is waarschijnlijk rond het jaar 1100 gebouwd. Als grondstof hiervoor, werd zoals we al vermeldden, tufsteen gebruikt, dat uit Duitsland werd aangevoerd. De oudste (en nu nog bestaande!) klok, die we kennen is in 1490 gegoten. De huidige klok stamt uit 1628. De geschiedenis van deze klokken is in de vorige aflevering aan de orde gekomen. In de roerige tijd van de reformatie is een deel van de roerende goederen uit de vorige kerk verdwenen. Naast het feit, dat de oude klok uit de toren gehaald is (in 1580), valt nog te vertellen, dat er toen ook twee kleine zilveren kelken en een ciborie (kelk voor de geconsacreerde hosties) in Leeuwarden zijn verkocht voor 105 gulden. Wat restte waren "twe klene olyvatkes vorhanden bij Fedde Oegesz in sin bewaringhe". (Fedde Oegesz was kerkvoogd). Toen de reformatie eenmaal zijn beslag had gekregen werd het gebouw weer verfraaid. In het jaar 1596 kreeg de kerk vier gebrandschilderde ramen met de volgende voorstellingen:

1. Een voorstelling van een zeeslag en de verovering van een citadel.
2. Een voorstelling van Salomo's eerste recht.
3. De wapens van de schenkers: Kempo Sjoerds Wyarda, medegedeputeerde van de staten van Friesland, en zijn vrouw Sas van Uylenburg. (Van deze echtelieden liggen de grafstenen nog in het middenpad van de huidige kerk. Ze zijn echter moeilijk te lezen)
4. Een afbeelding van St. Petrus, de beschermheilige van de kerk. De ramen zijn kennelijk een keer behoorlijk beschadigd, want in 1632 zijn ze al vernieuwd. Tot slot is er uit 1670 nog het bericht, dat de kerk zo vervallen is, dat reparatie noodzakelijk is. Dit is kennelijk gebeurd, want het gebouw heeft tot 1835 of 1838, de bronnen spreken elkaar tegen dienst gedaan. Waarschijnlijk heeft de herbouw drie jaar geduurd.

4.2. DE PASTORIE

Naast het kerkgebouw bezit de kerkelijke gemeente in 1581 een pastorie, "darvan taffterhuis gans wech is", en een vicariehuis (priesterhuis.) "gebruckt by Jan Hendrixz". In 1759 werd er een nieuwe pastorie gebouwd. In dat jaar kreeg de kerkelijke gemeente toestemming van de Staten van Friesland om hiervoor een extra belasting te heffen op alle landerijen. Het is waarschijnlijk

deze pastorie waarvan in 1835 verhaald wordt, "dat hij hoog is en weinig lijkt op de moderne pastorien van deze tijd." Of dit de pastorie is, die in de vijftiger jaren is afgebroken, is mij (nog) niet bekend.

4.3. HET KERKHOF

Het kerkhof is natuurlijk veel en veel ouder dan de bestaande kerk. Bij het delven van nieuwe graven komt men nog wel stukken rode Bentheimer of Bremer zandsteen tegen, die allemaal zonder twijfel uit de vroege middeleeuwen stammen. (tussen de jaren 800 en 1300!) Naast de toreningang lag bijvoorbeeld een jaar of tien geleden nog een kindersarcofaag en enige grafkistdeksels uit deze periode (die wegens hun ouderdom eigenlijk wel iets meer zorg verdienen!). (Over deze grafkisten valt nog wel meer te vertellen, ik kom er nog wel eens op terug.)

In een krantenbericht uit de vijftiger jaren werd verteld, dat er toen nog drie zeldzame ijzeren kruizen op het kerkhof stonden, die uit begin 1700 kwamen. Over deze kruizen ging het fabeltje, dat er drie smeden onder begraven lagen. Ze waren door de bliksem getroffen, omdat ze te veel vloekten! Deze kruizen zijn, naar verluid, inmiddels naar de Friesche Academie verhuist.

Tot het einde van de vorige eeuw had men hier de zeldzame gewoonte, om op de graven ieder jaar opnieuw een heuveltje te maken. Hierdoor wist men precies waar een graf lag. Zodra men een graf kocht, werd dit heuveltje opgemaakt.

Tot slot zijn er in 1961 door L. Atema en koster J. de Vries aan de zuidoost kant van de kerk de resten gevonden van een oud kerkhofmuurtje

Aanvullende aantekeningen

- Lubbert vd Laan vertelde mij 8-12-2015 dat het pad naar het uitgangshek betrekkelijk nieuw is. Onder dit pad hebben vroeger graven gelegen.
- Verder vertelde Lubbert dat er vanuit de Westerein gezien rechts van de torenkerkdeur een grote steen in de grond ligt. Hij vroeg zich af of dat de dingsteen geweest kan zijn, waar vanaf vroeger recht werd gesproken. Dit is volgens mij mogelijk, maar het kan ook een funderingssteen voor de kerk zijn, of een stuk funderingsmuur, o.i.d.
- Lubbert vertelde ook, dat er twee grafkelders op het kerkhof liggen. (oostkant?)

Cees Blom